

SŁAWOMIRA SADOWSKA

KU EDUKACJI
ZORIENTOWANEJ NA ZMIANĘ
SPOŁECZNEGO OBRAZU
OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

swol - obcy
my - oni
swol - obcy
my - o
swol - o
my - oni
swol - o
my - oni
my - oni
obcy swol -
my -

Ku edukacji zorientowanej
na zmianę społecznego obrazu
osób niepełnosprawnych

Sławomira Sadowska

**Ku edukacji zorientowanej
na zmianę społecznego obrazu
osób niepełnosprawnych**

Toruń 2005

Recenzenci

prof. dr hab. Czesław Kosakowski
prof. dr hab. Alicja Rakowska

Redakcja i korekta
Janina Malinowska

Redaktor techniczny
Ryszard Mikulski

© Copyright by WYDAWNICTWO EDUKACYJNE „AKAPIT” s.c.
Toruń 2005

ISBN 83-89163-12-8

Lu₂ 192310

WYDAWNICTWO EDUKACYJNE „AKAPIT” s.c.

87-100 Toruń, ul. Nieszawska 33, tel. (056) 678 10 19, fax (056) 651 42 51
e-mail: we.akapit@intelink.pl janamal@wp.pl www.szkolna.pl/akapit

Skład komputerowy: BOWrtm, Druk: DRUK-TOR

V

PRZEDMOWA 9

CZĘŚĆ I

NIEPEŁNOSPRAWNI: SWOI CZY OBCY? ROZWAŻANIA W KRĘGU SPOŁECZNO-KULTUROWEGO PORZĄDKU

Tytułem wstępu

O świadomości społecznej – ku modelowi analizy 15

1. Naukowa terminologia – użyteczny wskaźnik dla społeczeństwa 19

2. Niepełnosprawni: swoi czy obcy? Rozważania wokół pola: idee
– wartości – normy – społeczeństwo 23

2.1. Od egalitaryzmu do integracji 23

2.1.1. Trzy zasady równości społecznej 23

2.1.2. Regulacje prawne 25

2.1.3. Normalizacja jedyną drogą w osiągnięciu integracji 27

2.1.4. Integracja, czyli ku pełnemu współuczestnictwu 29

2.2. O prawie do podmiotowości i autonomii osób niepełnosprawnych
oraz jego społeczno-kulturowych ograniczeniach 33

3. Niepełnosprawni: swoi czy obcy? Wizerunek osób
niepełnosprawnych w społeczeństwie 38

3.1. Obraz osób niepełnosprawnych u pełnosprawnych członków
społeczeństwa 38

3.1.1. Cechy stanowiące elementy stereotypu osób
niepełnosprawnych 40

3.1.2. Stereotyp niewidomego 40

3.1.3. Stereotyp głuchego 41

3.1.4. Osoby niepełnosprawne fizycznie w świadomości społecznej 43

3.1.5. Społeczne definiowanie osób upośledzonych umysłowo 46

3.1.6. Językowy komponent obrazu upośledzonych umysłowo	48
3.1.7. O zróżnicowaniu odbioru społecznego	49
3.2. Media i kultura masowa w kształtowaniu świadomości społecznej o niepełnosprawnych	51
Pointa	58

CZĘŚĆ II

NIEPEŁNOSPRAWNI: SWOI CZY OBCY? ROZWAŻANIA W KRĘGU SZKOŁY

Tytułem wstępu

O przemianach idei niesegregacyjnego kształcenia	61
1. Pozory edukacji inkluzyjnej i fałszywej integracji	66
2. Spojrzenie podmiotów edukacji na osoby z niepełnosprawnością – czy wolne od uprzedzeń?	74
2.1. Postawy nauczycieli, rodziców i uczniów wobec integracji szkolnej dzieci niepełnosprawnych	74
2.1.1. Postawy nauczycieli	75
2.1.2. Postawy rodziców	78
2.1.3. Postawy uczniów	80
2.2. Językowy obraz osób niepełnosprawnych u nauczycieli i uczniów	82
2.2.1. Językowy charakter obrazu świata	82
2.2.2. Podejście badawcze	84
2.2.3. Przekonania o osobach niepełnosprawnych w języku uczniów	86
2.2.3.1. Skojarzenia związane z bezpośrednim rozumieniem terminu	87
2.2.3.2. Przyczyny i następstwa niepełnosprawności w skojarzeniach uczniów	91
2.2.3.3. Możliwe i pożądane sytuacje w relacjach pełnosprawni – niepełnosprawni w świetle skojarzeń uczniów	97
2.2.4. Przekonania o osobach niepełnosprawnych w języku nauczycieli	102
2.2.4.1. Skojarzenia związane z bezpośrednim rozumieniem terminu	102
2.2.4.2. Sytuacja społeczna i osobista osób niepełnosprawnych w skojarzeniach nauczycieli	107
Pointa	116

CZĘŚĆ III

SZKOŁA JAKO MIEJSCE TWORZENIA PODSTAW I KOMPETENCJI DO LEPSZEJ KOMUNIKACJI I WSPÓŁDZIAŁANIA Z LUDŹMI NIEPEŁNOSPRAWNYMI. ZAŁOŻENIA – RZECZYWISTOŚĆ – WYZWANIA

Tytułem wstępu

O powinnościach szkół w poznawczej redefinicji „osoba niepełnosprawna”	121
--	-----

1. Możliwe do wykorzystania w edukacji sposoby przełamania stereotypów i uprzedzeń wobec osób niepełnosprawnych	125
1.1. Zmiana poprzez interwencję w jakość kontaktu między pełnosprawnymi i niepełnosprawnymi	125
1.2. Wzbogacanie wiedzy	128
1.3. Wytworzenie wspólnej tożsamości grupowej	132
1.4. Rozbijanie rdzenia stereotypów	134
1.5. Empatia i odgrywanie ról	134
1.6. Wpływ normatywny	135
1.7. Uświadamianie niespójności pomiędzy egalitarnymi przekonaniami a uprzedzeniami	136
1.8. Samoregulacja	136
2. Niepokoje związane z kształtowaniem akceptacji różnic, tolerancji, współdziałania z osobami niepełnosprawnymi	138
2.1. Co zapowiadają programy nauczania?	139
2.2. O programach wywiedzionych z zawartości podręcznika	145
2.2.1. Podejście badawcze	145
2.2.2. Świat w języku i w obrazach	147
2.2.2.1. Świat niepełnosprawnych w opowiadaniach zawartych w podręcznikach. Analiza sytuacji i relacji pełnosprawny – niepełnosprawny	148
2.2.2.2. Analiza odczytanych z opowiadań skupień semantycznych wokół pojęcia „dziecko z niepełnosprawnością”	165
2.2.2.3. Wnioski płynące z analizy treści i języka opowiadań	170
2.2.2.4. O czym informują ilustracje związane z opowiadaniem?	172

2.2.2.5. Pytania, polecenia, ćwiczenia – czyli jak kształtowane są postawy i wartości?	173
2.2.2.6. Realizacja strategii przełamywania stereotypów i uprzedzeń w obrazach	177
2.2.2.7. Inne teksty i materiały	180
2.2.3. Analiza odniesiona do zestawów podręczników	181
2.2.3.1. Analiza zestawów podręczników do programów, które zakładały realizację założeń podstawy programowej	182
2.2.3.2. Analiza zestawu podręczników do programu, który nie zakłada realizacji założeń podstawy programowej	186
2.2.4. Dyskusja wyników	187
3. Jak przekroczyć to, co narzucone w edukacji? Uwagi w kontekście przygotowania nauczycieli	191
3.1. Uruchamianie aktywności twórczej	193
3.2. Kreacja	194
Pointa	197
ZAKOŃCZENIE	199
Bibliografia	203
Spis tabel i rysunków	217
Spis załączników	219
Załączniki	221

PRZEDMOWA

Edukacji wyznacza się centralną rolę w kreowaniu przyszłości społeczeństw. Konstytutywne cechy nowoczesnie pojmowanego kształcenia ogólnego to kształcenie zorientowane na postawy człowieka (moralne, społeczne, innowacyjne), jego kompetencje osobowe i cywilizacyjne, na wartości wyznaczające jakość życia ludzi, na zdolności do samokształcenia i autokreacji [Bogaj 2000, s. 151]. Wśród kompetencji, jakimi powinien się legitymować uczeń współczesnej szkoły ogólnokształcącej, niesłuchanie ważne są kompetencje związane z wychowaniem do wartości – akceptacja różnic, wrażliwość na krzywdę, solidarność, szacunek dla godności człowieka, współdziałanie. Są one cenne ze społecznego punktu widzenia. Z perspektywy spraw osób niepełnosprawnych istotne jest kształtowanie gotowości osób pełnosprawnych do nawiązywania i podtrzymywania bliskości w relacjach z osobami niepełnosprawnymi. Przyjęcie tej perspektywy skłoniło mnie do podjęcia prac nad tą książką.

Bezpośrednią inspiracją było z pewnością moje nauczycielskie doświadczenie. Ucząc studentów – przyszłych pedagogów, którzy pracować będą z osobami pełnosprawnymi – zaobserwowałam, że zbyt rzadko dostrzegają oni, że to w ich rękach będzie poważne narzędzie kształtowania społecznego wizerunku osób niepełnosprawnych, kształtowania właściwych wobec nich postaw, niwelowania stereotypów i uprzedzeń; mało tego! – nie byli świadomi wagi tego typu działań. To zrodziło szereg pytań i zadań poznawczych. Wiedząc, że żadna zmiana (w tym zmiana w edukacji) nie może być zasymilowana, dopóki jej sens nie jest podzielony przez tych, którzy ją wdrażają, czułam się odpowiedzialna za to, by sens tej zmiany został zauważony i podzielony przez przyszłych nauczycieli. Sytuacja ta zainspirowała mnie jednocześnie do przygotowania autorskiego programu zajęć z przedmiotu „Teoretyczne podstawy procesów integracyjnych”.

Praca nad książką podporządkowana więc była pierwotnie celom praktycznym – zgromadzeniu materiału, który przybliżyłby zjawiska i procesy kształtowania właściwych postaw wobec osób z niepełnosprawnościami. Jej kształt końcowy to efekt studiów, prac badawczych, interpretowania tego, co

dzieje się w edukacji, szukania uzasadnień w szerszym społeczno-kulturowym porządku świata.

Książka składa się z trzech wzajemnie uzupełniających się części. W pierwszej zarysowany jest kontekst „obcości” człowieka niepełnosprawnego w perspektywie makro. W drugiej – analogiczne rozważania koncentrują się wokół szkoły. W części tej dokonuję analizy badań własnych, jednak dla lepszego udokumentowania kwestii i tez, odwołuję się też do wyników badań socjologicznych i pedagogicznych. W części trzeciej zajmuję się teoretycznymi i praktycznymi aspektami zmian w edukacji w zakresie kształtowania właściwego wizerunku osób niepełnosprawnych. Tu czytelnik znajdzie inspirację dla własnej pracy, ale myślę, że nie tylko tu, gdyż interpretacja tego, co dzieje się w edukacji, jest podstawą do zmiany świadomości jej podmiotów.

Fundamentem rozważań podjętych w pracy jest świadomość społeczna o osobach niepełnosprawnych. Wyrażana jest ona w języku, dlatego też językowy komponent obrazu osób niepełnosprawnych jest wyraźnie podnoszony w kolejnych częściach pracy. W części pierwszej analizuję zmiany w języku naukowym wychodząc z założenia, że język naukowy może mieć znaczenie przeorganizujące językowy i kulturowy obraz świata. Językowy komponent obrazu osób niepełnosprawnych obecny jest także w analizie dotyczącej wizerunku osób niepełnosprawnych w społeczeństwie, kształtowania tego wizerunku przez mass media. W części drugiej język stał się kluczem diagnozy obrazu osób niepełnosprawnych u nauczycieli (szkół ogólnodostępnych, integracyjnych i specjalnych) i uczniów (szkół ogólnodostępnych i integracyjnych). W części trzeciej język wykorzystałam jako podstawowe narzędzie w badaniach szkolnych materiałów edukacyjnych pod kątem kształtowania wizerunku osób niepełnosprawnych. Sądzę, że wprowadzenie krok po kroku w sztukę interpretacji przekazów językowych, wraz z przykładami zastosowania metody w badaniach dzieci i dorosłych, w badaniach tekstów zawartych w szkolnych materiałach edukacyjnych, daje możliwość poznania badawczej perspektywy lingwistycznej i może zainspirować czytelnika do uprawiania tego typu badań.

Przedstawiona książka, którą zatytułowałam *Ku edukacji zorientowanej na zmianę społecznego obrazu osób niepełnosprawnych* gromadzi interdyscyplinarną wiedzę o świecie i edukacji w kontekście zarysowanego w tytule pola problemowego. Wykorzystuję w niej dorobek nauk o edukacji, socjologii, psychologii i wspomnianej już lingwistyki. Jest to książka o granicach umysłów ludzi, o próbach wyznaczania osobom niepełnosprawnym granic w rzeczywistości edukacyjnej i społecznej. Oglądamy to, co kryje się za polityką oświatową, jak również to, co może się dziać (dzieje się) w edukacji za sprawą poglądów nauczycieli, rodziców, uczniów. Przyglądamy się też wizerunkom osób niepełnosprawnych lansowanym przez mass media, jak również wizerunkom tych osób w podręcznikach szkolnych. Jest to też książka o oporze

przeciwko przekazywanym modelom stosunków społecznych pomiędzy osobami pełnosprawnymi i niepełnosprawnymi, przeciwko zafałszowywaniu wiedzy o osobach niepełnosprawnych w szkolnych materiałach edukacyjnych.

Książka adresowana jest do nauczycieli szkół ogólnodostępnych i integracyjnych, których zadaniem jest przygotowanie uczniów pełnosprawnych do życia w zróżnicowanym społecznie świecie, a więc wyposażenie ich w kompetencje, które pozwolą współdziałać z ludźmi niepełnosprawnymi. Polecam ją również studentom różnych kierunków studiów – przyszłym nauczycielom, wychowawcom. Mam nadzieję, że zebrane teksty pozwolą odnaleźć im własną drogę w działaniu nakierowanym na zwiększanie gotowości osób pełnosprawnych do nawiązywania i podtrzymywania bliskości w relacjach międzyludzkich z osobami niepełnosprawnymi.

Wiele osób przyczyniło się do powstania tej książki. Chciałabym w tym miejscu podziękować za okazaną mi pomoc.

Dziękuję Kierownikowi Zakładu Pedagogiki Specjalnej Instytutu Pedagogiki UMK w Toruniu dr. art. rzeźb. kw. II st. Andrzejowi Wojciechowskiemu za duchowe wspieranie mnie w wysiłku pisania tej pracy. Dziękuję bardzo serdecznie Pani prof. dr hab. Alicji Rakowskiej i Panu prof. dr hab. Czesławowi Kosakowskiemu za życzliwe recenzje wydawnicze i wiele cennych wskazówek decydujących o końcowym kształcie pracy.

Dziękuję mojej rodzinie i przyjaciołom za wsparcie, okazaną pomoc, cierpliwość i wyrozumiałość, że nie mogłam poświęcić im tyle czasu, ile bym chciała.

Sławomira Sadowska

Toruń, marzec 2005 r.